

ความสุขในทัศนะของพระพุทธศาสนา

Happiness in the Buddhism's Perspective

พระมหาวิเชียร สุธีโร
Phramaha Wichian Sudhiro
สาขาวิชาปรัชญา
Department of Philosophy
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail : Phramahawichian29@gmail.com

บทคัดย่อ

ความสุขมีหลายประเภท หลายระดับ กล่าวคือ ความสุขคือความสงบ ความสุขระดับสูงสุดคือนิพพาน เป็นความสุขที่สมบูรณ์ เพราะเป็นความสุขตลอดเวลา ไม่ขึ้นกับเวลาเหมือนนิพพานสุข ไม่ต้องอาศัยวัตถุเหมือนนิพพานสุข และเป็นความสุขล้วนๆ การที่จะเข้าถึงนิพพานสุขซึ่งเป็นความสุขที่สมบูรณ์ได้ ต้องปฏิบัติเพื่อความสุขให้ถูกต้อง โดยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา 3

คำสำคัญ : ความสุข, นิพพาน, มรรคมีองค์ 8, ไตรสิกขา

ABSTRAT

They are many kinds and levels of happiness. Happiness is peace, but the highest level of happiness is Nibbàna which is the complete happiness because it provides being happy all the times. It depends on no time like in the world contemplation relies on no material like happiness but entire happiness. To achieve Nibbàna which is a complete happiness, one has to practice happiness in a right way by following the Noble Eightfold Path or Threefold Training.

Keywords: Happiness, Nibbhàna, Noble Eightfold Path, Threefold Training

1. บทนำ

มนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมาในโลกนี้ไม่มีใครที่ไม่ต้องการความสุข และเพราะว่าทุกคนต้องการความสุข จึงมีความพยายามที่จะแสวงหาความสุข ว่าคืออะไร สิ่งที่เรแต่ละคนแสวงหา นั้นอาจจะแตกต่างกันไป แต่เราก็เห็นพ้องต้องกันว่าเราทุกคนล้วนรัก “สุข” เกือบทุกขด้วยกันทั้งนั้น คำถามต่อมาคือแล้วความสุขคืออะไร ความสุขมีกี่ประเภท กี่ระดับ และเราควรปฏิบัติหรือมีท่าทีต่อความสุขอย่างไร ดังนั้น บทความนี้จึงต้องการศึกษาว่าพระพุทธศาสนามีทัศนะอย่างไรต่อประเด็นคำถามเกี่ยวกับความสุขดังกล่าว

2. ความหมายของความสุข

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาให้ความหมายของคำว่า “ความสุข” คือ “ความสบาย ความสำราญ ความฉ่ำชื่นรื่นกายรื่นใจ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559, หน้า 458) ซึ่งเกิดจากการได้เสวยอารมณ์ที่น่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจพระพุทธโฆสเถระ, 2554, หน้า 769) เช่น ได้เห็นรูปที่สวยงาม ได้ยินเสียงที่ไพเราะ ได้ดมกลิ่นที่หอม ได้ลิ้มรสอาหารที่อร่อย ได้สัมผัสวัตถุที่อ่อนนุ่ม เป็นต้น เมื่อเราได้สิ่งต่างๆ ที่ต้องการมาบำรุง

บำเรอปรนเปรอตา หู จมูก ลิ้น ของเราแล้ว เราก็มีความสุข ด้วยเหตุนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จึงกล่าวว่า “ความสุข คือ การได้สนองความต้องการ หรือความสมอยากสมปรารถนา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, http://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/buddhadhamma_extended_edition.pdf, เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 9 กันยายน 2559)

จะอย่างไรก็ตาม ความหมายของความสุขดังกล่าวข้างต้น ก็ยังไม่ใช่ความหมายของความสุขที่ครอบคลุมความสุขทั้งหมด แต่ก็ครอบคลุมความสุขในระดับพื้นฐานหรือความสุขที่คนทั่วๆ ไปรู้จัก ตัวอย่างของความสุขในความหมายนี้ ก็เช่น เราอยากไปท่องเที่ยวต่างประเทศแล้วได้ไปท่องเที่ยว ก็มีมีความสุข อยากรับประทานอาหารอะไรแล้วได้รับประทาน ก็มีมีความสุข อยากรู้อะไรแล้วได้รู้ ก็มีมีความสุข นี่คือการได้สนองความต้องการ หรือความสมอยากสมปรารถนา

ดังนั้น ความสุข คือ ความสบายกาย ความสบายใจ และความสงบ หรือสงบระงับด้วยวิธีทางจิตและทางปัญญาให้ไม่ต้องสนองความต้องการที่ไม่ดี ความสงบนั้นก็มีความสุข และความสุขก็คือความสงบ สันติเป็นสุข สุขเป็นสันติ คือสันติสุข

3. ประเภทของความสุข

พระพุทธศาสนากล่าวถึงความสุขชื่อต่างๆ มากมาย เช่นในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสุขไว้ 13 คู่ ความสุข 13 คู่นี้เป็นความสุขในประเภทและระดับเดียวกันบ้าง คาบเกี่ยวเกยกันในระดับต่างๆ บ้าง ซึ่งพระองค์ไม่ได้ทรงมุ่งแสดงในแง่จัดประเภท แต่ทรงแสดงให้เห็นความเข้าชุดกันเป็นคู่ๆ ดังนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 20/309-321/100-102., มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 20/65-77/102-105) 1. คิหิสุข คือ สุขของคฤหัสถ์ สุขแบบชาวบ้าน กับ ปิพพิชชาสุข คือ สุขในชีวิตการบวช หรือสุขของนักบวช 2. กามสุข คือ สุขที่เกิดจากกาม กับ เนกขัมมสุข คือ สุขที่เกิดจากเนกขัมมะ (สุขเกิดจากความปลอดโปร่งจากกาม หรือจากความสละออก ไม่โลภ) 3. อุปธิสุข คือ สุขที่มีอุปธิ (สุขกลัวทุกข์ ได้แก่ สุขในไตรภูมิ หรือโลกียสุข) กับ นิรูปธิสุข คือ สุขที่ไม่มีอุปธิ (สุขไม่กลัวทุกข์ ได้แก่ โลกุตตรสุข) 4. สาสวสุข คือ สุขที่มีอาสวะ กับ อนาสวสุข คือ สุขที่ไม่มีอาสวะ 5. สามิสสุข คือ สุขที่อิงามิส กับ นิรามิสสุข คือ สุขที่ไม่อิงามิส 6. อริยสุข คือ สุขของพระอริยะ กับ อนริยสุข คือ สุขของผู้ไม่ใช่พระอริยะ 7. กายิกสุข คือ สุขทางกาย กับ เจตสิกสุข คือ สุขทางใจ 8. สัปปิติกสุข คือ สุขที่มีปิตติ (ได้แก่ สุขในฌานที่ 1 และที่ 2) กับ นิปปิติกสุข คือ สุขที่ไม่มีปิตติ (ได้แก่ สุขในฌานที่ 3 และที่ 4) 9. สาทสุข คือ สุขที่เกิดจากความยินดี (อรธกถาอธิบายว่าได้แก่ สุขในฌาน 3 ขั้นต้น) กับ อุเบกขาสสุข คือ สุขที่เกิดจากอุเบกขา (ท่านว่าได้แก่สุขในฌานที่ 4) 10. สมานิสสุข คือ สุขที่เกิดจากสมานิ (ไม่ว่าอุปจารสมานิ หรืออัปนาสมานิ ก็ตาม) กับ อสมานิสสุข คือ สุขที่ไม่ได้เกิดจากสมานิ (สุขที่ไม่ถึงสมานิ) 11. สัปปิติการัมมณสุข คือ ความสุขที่เกิดจากฌานมีปิตติเป็นอารมณ์ (สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌาน 2 ขั้นแรกที่มีปิตติ) กับ นิปปิติการัมมณสุข คือ ความสุขที่เกิดจากฌานไม่มีปิตติเป็นอารมณ์ (สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌานที่ 3 และที่ 4 ซึ่งไม่มีปิตติ) 12. สาทารัมมณสุข คือ ความสุขที่เกิดจากฌานมีความยินดีเป็นอารมณ์ (สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌาน 3 ขั้นแรกที่มีรสชื่น) กับ อุเบกขารัมมณสุข คือ ความสุขที่เกิดจากฌานมีอุเบกขาเป็นอารมณ์ (สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌานที่ 4 ซึ่งมีอุเบกขา) 13. รูปารัมมณสุข คือ ความสุขที่มีรูปฌานเป็นอารมณ์ กับ อรูปารัมมณสุข คือ ความสุขที่มีอรูปฌานเป็นอารมณ์

ความสุขทั้ง 13 คู่นี้ บางคู่มีขอบเขตเนื้อหาแคบไม่ครอบคลุมความสุขคู่อื่นๆ หรือความสุขในระดับอื่นๆ แต่บางคู่ก็มีขอบเขตเนื้อหากว้างครอบคลุมความสุขคู่อื่นๆ หรือความสุขในระดับอื่นๆ ทั้งหมด ผู้เขียนเห็นว่าความสุขที่มีขอบเขตเนื้อหาไม่ครอบคลุมความสุขคู่อื่นๆ หรือความสุขในระดับอื่นๆ ได้แก่ ความสุขคู่ที่ 1 คู่ที่ 2 คู่ที่ 8 คู่ที่ 9 คู่ที่ 10 คู่ที่ 11 คู่ที่ 12 และคู่ที่ 13 ส่วนความสุขที่มีขอบเขตเนื้อหาครอบคลุมความสุขคู่อื่นๆ หรือ

ความสุขในระดับอื่นๆ ได้แก่ ความสุขคู่ที่ 3 คู่ที่ 4 คู่ที่ 5 คู่ที่ 6 และคู่ที่ 7 ในบรรดาความสุขที่มีขอบเขตเนื้อหาครอบคลุมความสุขคู่อื่นๆ หรือความสุขในระดับอื่นๆ นี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555, หน้า 76)

ดังนั้น จากที่กล่าวมาถึงประเภทของความสุขจะมีสองลักษณะใหญ่คือ ความสุขที่อิงอามิสกับไม่อิงอามิส ซึ่งบางครั้งทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้งกันแม้จะแตกต่างกันออกไปในแต่ละระดับก็ตาม

4. ระดับของความสุข

ในพระพุทธศาสนา ท่านแบ่งระดับของความสุขไว้มากมาย แต่ระดับของความสุขที่ชัดเจน ละเอียด และไม่ซับซ้อน ก็คือความสุข 10 ระดับ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 13/100-102/96-99., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 13/90-91/92-95., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 18/413-424/278-482., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 18/267-468/296-299)

ดังนั้น ในที่นี้ จะขอจัดระดับของความสุขใหม่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งก็คล้ายกันมาก แต่ให้ความรู้สึกยึดหยุ่นหรือกว้างออกไป โดยแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ 1. กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม 2. ฌานสุข สุขเนื่องด้วยฌาน และ 3. นิพพานสุข สุขเนื่องด้วยนิพพาน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 25/52/87., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 25/12/192) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กามสุข คือ ความสุขเนื่องด้วยกาม ได้แก่ ความสุขที่เกิดจากกามารมณ์ หรือความสุขในทางกาม กามคือความใคร่ ความอยาก ความปรารถนา สิ่งที่น่าปรารถนาน่าใคร่ พุดง่ายๆ ว่า สิ่งเสพ วัตถุบำรุงบำเรอความสุข เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย คน สัตว์ ทรัพย์สินเงินทอง ข้าวของสารพัด ที่อยากได้อะไรก็มี รวมแล้วก็คือ “กามคุณ 5” ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) ที่น่าปรารถนาน่าใคร่น่าพอใจ ที่จะให้ “กามสุข” คือสุขทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 สุขทางวัตถุ หรือสุขทางเนื้อหนัง บางทีเรียกว่า สามิสสุข คือสุขอาศัยอามิส หรือสุขจากสิ่งเสพ (อามิสสุข ก็เรียก)

กามสุขนั้น ถ้าบริหารจัดการให้ดี ก็เป็นประโยชน์สุขที่เป็นจุดหมายแห่งชีวิตอย่างหนึ่งได้ คือเป็น “ทิฏฐธัมมิกัตถะ” แปลว่า ประโยชน์ปัจจุบัน หรือประโยชน์ขั้นตาเห็น ที่ปรากฏอยู่ต่อหน้า มองเห็นประจักษ์ได้ ได้แก่ การมีสุขภาพดี มีร่างกายแข็งแรง ใช้การได้ดี ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย เป็นอยู่สบาย การมีทรัพย์สินเงินทอง มีกิจการอาชีพเป็นหลักฐาน หรือพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ หรือมีสถานะในสังคม เช่น ยศศักดิ์ ตำแหน่ง ฐานะ ความมีเกียรติ มีชื่อเสียง การได้รับยกย่อง หรือเป็นที่ยอมรับในสังคม รวมทั้งความมีมิตรสหายบริวาร และสุดท้ายที่สำคัญสำหรับชีวิตคฤหัสถ์ก็คือ การมีครอบครัวที่ดีมีความสุข

2. ฌานสุข คือ ความสุขเนื่องด้วยฌาน ได้แก่ ความสุขที่เกิดจากฌาน ฌานคือการเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็นอัปนาสมาธิ หรือภาวะจิตที่มีสมาธิถึงขั้นอัปนาสมาธิแล้ว อัปนาสมาธิคือสมาธิแน่วแน่ หรือสมาธิที่แนบสนิท (attainment concentration) เป็นสมาธิระดับสูง ซึ่งมีในฌานทั้งหลาย ฌานมีหลายชั้น ยิ่งเป็นชั้นสูงขึ้นไปเท่าใด องค์ธรรมต่างๆ คือคุณสมบัติของจิต ที่เป็นตัวกำหนดความเป็นฌาน ซึ่งเรียกว่า “องค์ฌาน” ก็ยิ่งลดน้อยลงไปเท่านั้น

ฌานโดยทั่วไป แบ่งเป็น 2 ระดับใหญ่ และแบ่งย่อยออกไปอีกระดับละ 4 รวมเป็น 8 อย่าง เรียกว่า ฌาน 8 หรือสมาบัติ 8 นอกจากนี้ ข้อเสียของฌานสุขที่สำคัญ ก็คือ ภาวะในฌานยังไม่โปร่งโล่งเต็มที่ ยังถูกจำกัดด้วยความคับแคบด้วยสัญญาและองค์ธรรมอื่นๆ ที่เนื่องอยู่ในฌานนั้นๆ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 23/246/470., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 23/42/533) ยังมีความค้ำจั้นนี้ด้วยสัญญาเกี่ยวกับฌานชั้นต่ำกว่าพุ่งขึ้นมาในใจได้ จึงนับว่ามีสิ่งรบกวนหรือความเบียดเบียน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 23/245/458., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 23/41/525) ถึงแม้จะจัดเป็นนิรามิสสุข แต่ก็ยังเป็นเหตุให้ติดให้ยึดเกิดความถือมั่น คืออุปาทานได้ อาจกลายเป็นเครื่องขัดขวางการบรรลุ นิพพาน หรือขัดขวางความสุขสมบูรณ์ที่สูงขึ้นไป (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 14/40/40.

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 14/33/42. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 14/90/78. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 14/71/76) จึงยังเป็นสิ่งที่ไม่เพียงพอ ยังต้องก้าวข้ามหรือละไปเสียให้ได้(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 13/185/192. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 13/156/176) ฌานสุขเป็นภาวะปรุงแต่งถูกปัจจัยทางจิตสรรค์สร้างขึ้นมา ไม่เที่ยงแท้ จะต้องดับไปตามสภาวะ และเป็นภาวะเสื่อมถอยได้ ด้วยเหตุนี้ ฌานสุขจึงไม่ใช่ความสุขที่สมบูรณ์ เมื่อไม่ใช่ความสุขที่สมบูรณ์เราก็ควรแสวงหาความสุขที่สมบูรณ์ต่อไป

3. นิพพานสุข คือ สุขเนื่องด้วยนิพพาน นิพพานคือการดับกิเลสและกองทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559, หน้า 167) สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอริสราภาพสมบูรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555, หน้า 66) เป็นโลกุตตรธรรม และเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตในพระพุทธศาสนา

คำว่า “นิพพาน” เป็นภาษาบาลีมาจาก นิ อุปสรรค แปลว่า ออกไป หดไป ไม่มี + วาน ธาตุ แปลว่า พัดไป เป็นไป เครื่องร้อยรัด ถ้าใช้เป็นกิริยาของไฟ การดับไฟ หรือของที่ร้อนเพราะไฟ แปลว่า ดับไฟ ดับร้อน หายร้อน เย็นลง เย็นสนิท ถ้าใช้เป็นกิริยาของจิต หมายถึง เย็นใจ สดชื่น ชุ่มชื่นใจ ดับความร้อนใจ หายร้อนรน ไม่มีความกระวนกระวาย(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 20/497/207., อัง.ติก. (ไทย) 20/58/244) หรือแปลว่า เป็นเครื่องดับกิเลส คือทำให้ราคะ โทสะ และโมหะหมดสิ้นไป ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาส่วนใหญ่นิยมแปลนิพพานว่า ไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัด หรือออกไปแล้วจากตัณหาที่เป็นเครื่องร้อยรัดไว้ในภพ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 30/381/184)

ในพระไตรปิฎกนอกจากจะปรากฏข้อความเกี่ยวกับสภาวะของนิพพานในฐานะเป็นสภาวะธรรมอันสูงสุดและความสัมพันธ์ของบุคคลกับสภาวะนิพพานแล้ว ยังมีพุทธพจน์อธิบายนิพพานโดยแยกออกเป็นประเภทเป็นลำดับแห่งบุคคลผู้เข้าสู่วิถีแห่งนิพพานไว้หลายประเภทและหลายนัย แต่ถ้ากล่าวตามสภาวะ นิพพานมีอย่างเดียวคือนิพพานมีความสงบจากกิเลสและขันธห้าเป็นลักษณะ (สันติลักษณะ) (พระพุทธโฆสเถระ, 2554, หน้า 849) ถ้ากล่าวโดยปริยายแห่งเหตุ (การณปริยาย) นิพพานก็มี 2 ประเภท ในพระบาลีเรียกว่า นิพพานธาตุ 2 ได้แก่ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 25/222/258., ชุ.อิตติ. (ไทย) 25/44/392)

1. สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ นิพพานมีอุปาทิเหลือ หรือนิพพานยังมีเชื้อเหลือ ได้แก่นิพพานยังมีเบญจขันธเหลือ หรือนิพพานที่ยังเกี่ยวข้องกับเบญจขันธ เป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังมีชีวิตอยู่ แต่กิเลสคือราคะ โทสะ และโมหะ หรืออวิชชา ตัณหา และอุปาทานของท่านดับไปโดยสิ้นเชิง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นไฉน? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว มีสังโยชน์เครื่องผูกมัดไว้กับภพหมดสิ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ อินทรีย์ 5 ของเธอยังดำรงอยู่เที่ยว เพราะอินทรีย์ทั้งหลายยังไม่เสียหาย เธอย่อมได้เสวยอารมณ์ทั้งที่พึงใจและไม่พึงใจ ย่อมเสวยทั้งสุขและทุกข์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อันใดเป็นความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ ของเธอ อันนี้เรียกว่าสอุปาทิเสสนิพพานธาตุ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 25/222/258., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 25/44/393)

2. อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ หรือนิพพานไม่มีเชื้อเหลือ ได้แก่นิพพานไม่มีเบญจขันธเหลือ หรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวข้องกับเบญจขันธ เป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว เป็นความดับสนิทโดยไม่มีส่วนเหลือทั้งกิเลสและเบญจขันธ และเป็นสภาวะหลุดพ้นโดยปลอดภัยจากสังสารวัฏอย่างเด็ดขาด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว มีสังโยชน์เครื่องผูกมัดไว้กับภพหมดสิ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ อารมณ์ที่ได้เสวย

(เวทย์) ทั้งปวงในอัตภาพนี้แหละของเธอ ซึ่งเธอไม่ตั้งใจเพลินแล้ว (อนภินันท์) จักเป็นของเย็น ข้อนี้นี้เรียกว่า อนุภาติเสสนิพพานธาตุ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 25/222/259., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 25/44/393)

ตามพระพุทธพจน์นี้อาจกล่าวได้ว่า ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาจนกระทั่งบรรลุอรหัตผล ชื่อว่าบรรลุอนุภาติเสสนิพพานธาตุ พระอรหันต์ผู้ดำรงชีวิตอยู่หลังจากบรรลุธรรมแล้ว ซึ่งบางท่านดำรงชีวิตอยู่เป็นระยะเวลายาวนาน และบางท่านก็ดำรงชีวิตอยู่เพียงระยะเวลาสั้นๆ แล้วก็ดับขันธห้าไป พระอรหันต์ผู้ดับขันธตามเวลาแห่งอายุขัยของท่านนั้นเรียกว่า บรรลุอนุภาติเสสนิพพานธาตุ กล่าวคือบรรลุนิพพาน พร้อมกับดับขันธห้าไปด้วย ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

พระอรหันต์ผู้บรรลุหรือเข้าถึงนิพพาน ย่อมมีความสุขอย่างยิ่งหรืออย่างสูงสุด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “นิพพานํ ปรมํ สุข” แปลความว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งหรือเป็นความสุขที่สูงสุด(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 13/287/281., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 13/215/254) เพราะเป็นภาวะที่ไม่มีกิเลสและความทุกข์โดยสิ้นเชิง นิพพานเป็นความสุขที่สมบูรณ์ เป็นความสุขที่ไม่ขึ้นต่ออามิสเหมือนนันทสุข ไม่ขึ้นต่อสมัยเหมือนฉนันทสุข เป็นความสุขที่ไม่ต้องสนองความต้องการ เป็นความสุขที่มีในตัวตลอดเวลา โดยไม่ต้องสนองความต้องการ คือเป็นความสุขที่ไม่ต้องขึ้นต่อการสนองความอยากใดๆ ไม่ต้องขึ้นต่อการสนองตัณหา และไม่ต้องขึ้นต่อการสนองฉันทะ เป็นความสุขที่เป็นอิสระ เพราะเป็นความสุขที่มีอยู่ในตัว เป็นคุณสมบัติภายใน มีอยู่เป็นประจำตลอดเวลา ไม่ต้องพึ่งพาการได้หรือการทำอะไรทั้งสิ้น และไม่ต้องไปหาไปทำอะไรอีกเพื่อจะมีความสุข

จากที่กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า ความสุขในทัศนะของพุทธศาสนามีอยู่หลายระดับ แต่สามารถย่อลงเหลือ 3 ระดับ คือ 1. กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม 2. ฉนันทสุข สุขเนื่องด้วยฉนันท และ 3. นิพพานสุข สุขเนื่องด้วยนิพพาน ความสุข 2 อย่างแรกนั้นเป็นความสุขที่ยังมีส่วนเสียอยู่ กล่าวคือ กามสุขเป็นความสุขที่ต้องอาศัยวัตถุ และฉนันทสุขเป็นความสุขที่ขึ้นต่อสมัย ส่วนนิพพานสุขเป็นความสุขที่ไม่มีส่วนเสียเลย จึงเป็นความสุขที่สมบูรณ์ เพราะเป็นความสุขที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุ และเป็นความสุขที่ไม่ขึ้นต่อสมัย คือเป็นความสุขตลอดเวลา

5. วิธีปฏิบัติต่อความสุขและความทุกข์

ในเทวทหสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสวิธีปฏิบัติต่อความสุขและความทุกข์ไว้ 3 ข้อ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามจะมีผล ความเพียรจะมีผลได้อย่างไร? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เอาทุกข์ทับถมตนที่ไม่มีทุกข์ทับถม 1 ไม่ละทิ้งความสุขที่ชอบธรรม 1 ไม่หมกมุ่นสยบในความสุข (แม้ที่ชอบธรรม) นั้น 1” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 14/12/13., (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (ไทย) 14/10/15)

จะอย่างไรก็ตาม วิธีปฏิบัติต่อความสุขและความทุกข์ไม่ได้มีแค่ 3 ข้อนี้ เพราะพระพุทธเจ้าตรัสต่อไปถึงการเพียรพยายามเพื่อกำจัดเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไปหรือเพียรปฏิบัติเพื่อเข้าถึงสุขที่สูงขึ้นไปจนสูงสุดด้วย ดังนั้นจึงสรุปหลักที่ตรัสเป็นวิธีปฏิบัติต่อความสุขและความทุกข์ได้ 4 ข้อ ดังนี้ 1. ไม่เอาทุกข์ทับถมตนที่ไม่มีทุกข์ 2. ไม่ละทิ้งสุขที่ชอบธรรม 3. แม้ในสุขที่ชอบธรรมนั้น ก็ไม่หมกมุ่นสยบ และ 4. เพียรทำเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป

กล่าวได้ว่า ความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์เราทุกคนปรารถนา แต่ถ้าปฏิบัติต่อความสุขไม่ถูกต้อง ความสุขนั้นก็กลายมาเป็นความทุกข์และโทษแก่เราได้ ตรงกันข้ามหากเราปฏิบัติต่อความสุขถูกต้อง เราก็มีความสุข และเราก็มีทุกข์น้อยลงทุกที จนทุกข์หมดไป เหลือแต่ความสุขที่สมบูรณ์

6. บทสรุป

ความสุขในพระพุทธศาสนา มี 2 ประเภท คือ 1. สามิสสุข สุขอิงอามิส คืออาศัยกามคุณ 2. นiramisสุข สุขไม่อิงอามิส คือ อิงเนกขัมมะ หรือสุขที่เป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อวัตถุ อีกหมวดหนึ่ง ความสุข มี 2 ประเภท คือ 1. กายิกสุข สุขทางกาย 2. เจตสิกสุข สุขทางใจ ความสุขมีหลายระดับ กล่าวโดยสรุป มี 3 ระดับ คือ 1. กามสุข

สุขเนื่องด้วยกาม 2. ฌานสุข สุขเนื่องด้วยฌาน และ 3. นิพพานสุข สุขเนื่องด้วยนิพพาน นิพพานสุขเป็นความสุขที่สมบูรณ์ เพราะเป็นความสุขตลอดเวลา ไม่ขึ้นกับเวลาเหมือนฌานสุข เป็นความสุขอิสระ ไม่ต้องอาศัยวัตถุเหมือนกามสุข และเป็นความสุขล้วนๆ ไม่มีส่วนเสียหรือทุกข์แฝงอยู่เลย การที่จะเข้าถึงความสุขที่สมบูรณ์ได้ ต้องปฏิบัติต่อความสุขให้ถูกต้อง คือ ต้องไม่เอาทุกข์มาทับถมตนเองที่มีได้ถูกทุกข์ทับถม ไม่ละทิ้งความสุขที่ชอบธรรม แม้ในสุขที่ชอบธรรมนั้น ก็ไม่หมกมุ่นสยบ และเพียรทำเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป โดยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา 3

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- _____. (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ 1)**. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2549). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ). (2558). **อภิธัมมัตถวิภาวินี ฉบับแปลเป็นภาษาไทย**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2554). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). **สยามรัฐสส เตปิฎก. 45 เล่ม**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2552). **อภิธัมมตถสงคหปาลิยา สห อภิธัมมตถวิภาวินี**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย. [ออนไลน์]**. http://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/buddhadhamma_extended_edition.pdf. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 9 กันยายน 2559.